

Cultura i Mitjans | Actualitzat el 15/05/2022 a les 19:00

Carles Guerra: «Tosquelles va renovar la salut mental des de l'àmbit polític»

Exposicions i actes diversos fan valer la figura del psiquiatre de Reus, del qual se celebra el 110è aniversari del seu naixement

Una imatge de Carles Guerra | CCCB, Miquel Taverna (2022)

Exposicions i actes diversos tenen l'objectiu de fer valer la trajectòria del psiquiatre de Reus **Francesc Tosquelles** (1912-1994), pioner en l'establiment de tècniques per a la gestió de la **salut mental**, i del qual enguany es compleix el 110è aniversari del seu naixement. Ja es poden visitar mostres al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) i al Museu d'Art Modern de Tarragona (MAMT), i a la capital del Baix Camp també s'han presentat recentment una sèrie d'iniciatives per subratllar la importància de la seva trajectòria, tant a casa nostra com a l'exili.

Comissari de les exposicions, **Carles Guerra** analitza per a **NacióDigital** la influència que les pràctiques de Tosquelles han tingut i tenen actualment.

- L'exposició de Barcelona i tots els actes previstos són per reivindicar la figura de Tosquelles?

- Exactament. Fa anys que investiguem la figura de Tosquelles, la recerca està prou madura per compartir-la, i de fet jo tenia pensat presentar la feina feta cap al 2015. Amb tot, vaig pensar en ampliar l'estudi i vaig convidar Joana Masó a sumar-s'hi. Vam veure de seguida que el nostre és

un projecte ampli, que no només s'havia d'enfocar des de la història, i que teníem un personatge també relacionat amb el present de la salut mental.

- Com s'hi va aproximar, a la figura de Tosquelles? Tinc entès que tot plegat va arrencar fa una dècada.

- De Tosquelles en vaig començar a sentir parlar cap a l'any 2011, en plena acampada a la plaça de Catalunya de Barcelona, en què com tots recordem es va generar certa crítica a l'Estat, i al sistema. Hi havia un grup de nois molt joves que feien psicoanàlisi a l'aire lliure, i van invocar Tosquelles com a referent per fer aquest tipus de pràctiques. Em vaig documentar i vaig descobrir la vida de Tosquelles, des de Reus fins al desenvolupament de tota la seva trajectòria. Tot plegat em va resultar fascinant, i molt poc conegut.

- Considera que la feina de Tosquelles agafa una especial rellevància, en temps de crisi com els nostres?

- Totalment. La seva feina va ser pràctica, va ser algú molt ben informat, que va voler treballar amb les eines de la psicoanàlisi del marxisme per aplicar-les a les institucions psiquiàtriques.

- És una figura cabdal per entendre la salut mental, doncs.

- Sí, i el que el converteix en una figura cabdal és que es tracta d'algú format a la Catalunya de la Mancomunitat, i aquesta posa en marxa tota una sèrie de reformes per descentralitzar i comarcalitzar l'acció de govern. I tot plegat passa en un context en què el país acull psicòlegs que han fugit del nazisme. Tosquelles, per tant, es troba en un moment en què a casa nostra hi conflueixen les tècniques més modernes d'arreu d'Europa.

- Però va arribar la guerra...

- ... i tot se'n va anar en orris. Amb tot, quan Tosquelles va arribar a França ja duia tots els ous al cistell, per usar una expressió seva, i allà els va trencar. Tot l'aprenentatge adquirit a Catalunya el va poder posar en pràctica a l'hospital de Saint-Albain. Allà va coincidir amb altres metges que van facilitar l'impuls del que es coneix com a psicoteràpia institucional.

- I en què consistia?

- És un plantejament que proposava corregir el que entenem per bogeria des de la institució que la tracta. Aquest és el gran què, de Tosquelles, que va trencar el tabú d'una bogeria segregada per establir la gestió d'una malaltia mental que, en un grau o un altre, tots tenim. D'alguna manera, va discutir la segregació entre la bogeria i el que s'entenia per normalitat.

- Com van rebre, els seus col·legues, la voluntat de tractar aquestes qüestions des de la política, l'experimentació clínica i la cultura?

- Crec que es van donar una sèrie de circumstàncies que van propiciar la idea que per fer una renovació en la salut mental aquesta s'havia de fer en l'àmbit polític. La renovació de la salut mental feta per Tosquelles, en efecte, va venir de l'àmbit polític. És a dir, no va ser una renovació clínica que només afectés la comunitat mèdica. A banda, el context cultural a Catalunya va afavorir algunes coses.

- Parla del surrealisme.

- En efecte, perquè estava força establert entre les professions liberals. L'avantguarda cultural a casa nostra era aquesta, i ja havia tingut relació amb la malaltia mental, amb el que ara anomenem diversitat funcional. Quan va arribar a França, als anys 40, s'hi va trobar poetes i escriptors surrealistes destacats. Per tant, el centre era també un refugi polític per als qui fugien

dels nazis. Si torno a la seva anterior pregunta, no és que les propostes de Tosquelles tinguessin una rebuda o una altra; es van donar les condicions per fer de Saint-Albain un laboratori polític més enllà de ser un simple hospital. Va ser també un nucli important per a la resistència antifeixista i antiautoritària, i Tosquelles en va ser part.

- A la seva recerca ha descobert que Tosquelles va ser espiat, en arribar a França.

- He trobat informes que aconsellen la seva vigilància per comunista, si bé s'aplaudeix la seva feina, i s'apunta fins i tot que tothom se l'estima molt. Es conclou que se l'ha de deixar treballar perquè és útil, i que en tot cas més endavant ja se n'ocuparan. La situació als anys 40 passava per la persecució del comunisme.

Guerra és un dels comissaris de l'exposició del CCCB dedicada a Tosquelles. Foto: CCCB, Miquel Taverna (2022)

- Centrem-nos precisament en la seva etapa a França. Hi ha quelcom que m'ha resultat curiós, i és que Tosquelles era partidari de traslladar l'experiència cognitiva als peus.

- És una idea atractiva, que ha anat sortint de vegades. És ara que l'estem estudiant que descobrim coses com aquesta. Aquesta idea dels peus, Tosquelles no la tenia formulada ni especialment desenvolupada. És, en efecte, una idea interessant, perquè ell entenia els peus com els lectors del món. En fer l'exili, ell apuntava que són els peus qui el registren; també es fixava en les mares, quan fan pessigolles als peus als fills, per activar-los a nivell cognitiu. Va observar com una dona malalta, muda i tancada en ella mateixa, el dia que es va descalçar i va començar a ballar es va activar. Per a Tosquelles, el contacte amb la terra engegava l'activitat psicomotora. És per això que m'agrada dir que Tosquelles encara té moltes avingudes per descobrir.

- A París, el 1948, va vincular la por dels psicòtics amb els anomenats "homes normals".

- Bé, el que apunta Tosquelles és que aquest home normal també en té, de por, i també té deliris. El que passa és que parlem de deliris que potser gestiona millor, que compensa, per parlar en termes de la psiquiatria. Del contrari, el deliri t'aïlla, i et porta a un confinament psiquiàtric. La seva tesi, de 1948, va girar al voltant del deliri de la fi del món i va analitzar textos de Gérard de Nerval com *Aurelia*. Després de tot, és un autor que també va patir psicosi, i que també va ser ingressat.

- El deliri de la fi del món provenia de la Segona Guerra Mundial.

- La guerra va confirmar tots els desastres que ja es podien preveure als anys 30 del segle XX. Qualsevol recerca documental centrada en aquella època servirà per detectar que s'anticipa, a casa nostra, el desastre de la Guerra Civil. Als hospitals, el deliri de la fi del món es viu quan hi ha un brot psicòtic, quan es tot es desmunta. El curiós és que en aquell context, als 40, el que hem trobat són cartes de malaltes que enviaven a la ràdio per ser llegides i que, posem per cas, s'adreçaven a Hitler. Una altra malalta, per exemple, signava els seus escrits com la Marianne de Delacroix, qui guiava el poble cap a la llibertat. Hi va haver un moment de deliri, per tant, en què van ser conscients de la catàstrofe, i aquell moment van viure tant els psicòtics com els considerats normals, perquè de la guerra en va néixer la por.

- Penso que, per atzar o no, aquest deliri es pot reproduir avui dia pel context on ens trobem.

- Sí, i per això la tesi de Tosquelles és encara actual, d'una manera atzarosa però terrible. Si ens mirem segons quines notícies, és evident que ens pot agafar por. Tornem a tenir la idea que la catàstrofe podria ser possible. La tesi de Tosquelles, per tant, subratlla que entre els psicòtics i els llavors considerats "homes normals" no hi ha tanta diferència.

Al MAMT hi ha una mostra sobre el psiquiatre reusenc. Foto: Dipta.cat

- A mode de conclusió, l'exposició barcelonina assenyala que la tasca de Tosquelles no va tenir transmissió, ni a Catalunya ni a l'Estat.

- El llastimós és quan s'analitza què significa aquesta negació de la tradició de Tosquelles. A la mostra de Tarragona, posem per cas, al text de presentació hi he fet constar que la seva és una figura d'història menor. I no pas perquè no sigui important. És menor perquè no l'hem reconegut d'una manera hegemònica. Tosquelles va tornar a l'institut Pere Mata, als 60, i va posar l'accent en la formació, i en aquest punt va tenir certa transcendència. Cap als 90, però, el sistema de la salut mental va girar cap a un paradigma conductual que va fer que la teràpia que requeria d'un temps, d'una mica de pausa, i de la introducció de la paraula en la institució psiquiàtrica, ja no tingués lloc.

- I quin va ser, el nou paradigma?

- El marcat per una aposta pels tractaments més ràpids, entre cometes eficaços i basats en la farmàcia. I això va eliminar la tradició *tosquellana* d'usar els hospitals com a centres per reinventar formes de socialitzar. Heu de pensar que, en el seu sistema, tothom contribuïa a la cura. Malalts, metges, familiars, tothom. El seu va ser un sistema que va fer que el tractament no depengués dels fàrmacs, ni de les camises de força. Va construir un ambient per aconseguir que tot allò fos tolerable. Tot això, ja se sap, requereix cuidar la comunitat, fer activitats en grup, i els tractaments mèdics imperants més endavant van eliminar tot això.

- Us heu referit a l'exposició al MAMT. Què la diferencia, de la del CCCB?

- Va sorgir d'una inquietud meva. Vinc d'Amposta, vinc de poble, i per a alguns sembla que la cultura només hi sigui a la metròpoli. Tosquelles també representa l'experiència local, per més que ara sigui una icona global, perquè tesis fetes arreu del món el situen al nivell de les grans figures com Frantz Fanon, el gran líder de la descolonització, o de Michel Foucault, el filòsof més destacat del segle XX. Les seves experiències a Catalunya van ser locals, molt situades; per tant, se l'ha d'avaluar per aquestes pràctiques, i també per la seva rellevància global. A Tarragona, el que he volgut és exposar el Tosquelles més personal, i és una mena de nota a peu de pàgina de les mostres de Barcelona i Tolosa. Volia fer justícia al caràcter local de Tosquelles a partir d'imatges de l'entorn familiar, i de les primeres pel·lícules que va filmar personalment. Hi ha material inèdit, i aquest és el seu valor.

També us pot interessar:

[noticiadiari]97/92494[/noticiadiari]

[noticiadiari]97/92599[/noticiadiari]